

UDC 14(520)

Nishida Kitaro

AN INQUIRY INTO THE GOOD. PART II, CHAPTERS 1–3 /
TRANSLATION FROM JAPANESE, INTRODUCTORY ARTICLE
AND COMMENTARIES BY S. V. KAPRANOV

Sergiy Kapranov

PhD (Philosophy), Senior Researcher

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-0320-0991

This publication presents the Ukrainian translation of chapters 1–3 of the second part of the work *Zen-no kenkyū* (in English translation *An Inquiry into the Good*) by Nishida Kitaro, a prominent Japanese philosopher of the 20th century, the founder of modern Japanese philosophy. In the second part of the work, Nishida examines the concept of reality from the point of view of his theory of pure experience (this concept was introduced and explained in detail in the first part). The first chapter is called “The starting point of the study”. It formulates a starting position, which consists in rejecting everything that can be questioned and starting with the unquestionable – with intuition, i.e., direct knowledge that is revealed in pure experience. The content of this knowledge is the phenomena of consciousness. Based on this, Nishida denies the dualism of spirit and matter, and criticizes the idea that true reality can be known through thinking. The second chapter is called “The only reality is the phenomena of consciousness”. In it, the author criticizes both materialism and solipsism. In addition, it highlights three main problems: the problem of the existence of another’s consciousness, the problem of causality, and the problem of the emergence of being from nothing. It should be noted that here for the first time in the “Investigation of the Good” the concept of nothingness is considered, which later became the central concept of Nishida’s philosophy. The third chapter is called “The true character of reality”. It is devoted to the characteristics of true reality given to us in pure experience. First of all, intellectualism and voluntarism in psychology are criticized here. Nishida proves that in pure experience there is no division into knowledge, feeling and volition. These three aspects are inherent in all phenomena of consciousness. In addition, true reality also knows no division into subject and object. Nishida concludes that a holistic perception of reality must include both the objective (knowledge) and the subjective (feeling and will). Finally, consider the worldview of the ancient Greeks as an example of a holistic perception of reality.

Keywords: Japan; Japanese philosophy; Nishida Kitaro; Kyoto School; pure experience

К. Нісіда

**ДОСЛІДЖЕННЯ БЛАГА. ЧАСТИНА ІІ, ГЛАВИ 1–3 /
ПЕРЕКЛАД З ЯПОНСЬКОЇ, ВСТУПНА СТАТТЯ
ТА КОМЕНТАРІ С. В. КАПРАНОВА**

Ми продовжуємо публікацію перекладу праці видатного японського філософа ХХ ст., засновника школи Кіото Нісіди Кітаро¹ (西田幾多郎, 1870–1945) “Дослідження блага”, перша частина якої була опублікована в “Східному світі” № 3 за 2022 рік та № 3 за 2023 рік [Нісіда 2022; 2023]. У цьому номері журналу ми переходимо до другої частини й пропонуємо читачеві перші три глави з неї.

Друга частина “Дослідження блага” присвячена поняттю реальності. Її перша глава має вступний характер, у ній на тлі широкого огляду філософських шкіл та традицій не лише західної, а й індійської та китайської філософії Нісіда формулює свою вихідну позицію – відкинути все, що можна поставити під сумнів, та почати з безсумнівного – з інтуїції, тобто безпосереднього знання, яке розкривається в чистому досвіді (поняттю чистого досвіду була присвячена перша частина). Змістом цього знання є феномени свідомості. З огляду на це Нісіда заперечує дуалізм духу та матерії, а також критикує думку, ніби істинну реальність можливо пізнати за допомогою мислення.

Друга глава розкриває тезу, винесену в її заголовок: єдина реальність, дана нам безпосередньо, – це феномени свідомості. Тут піддано критиці як матеріалізм, так і соліпсизм. Нісіда виділяє три проблеми, з якими він стикається на цьому етапі дослідження, – це проблема існування свідомості іншого, проблема причинно-наслідкового зв’язку та проблема виникнення буття з “ніщо”. Тут вперше в “Дослідженні блага” розглядається “ніщо”, якому судилося в наступних працях Нісіди стати центральним поняттям його філософії, а також і всієї школи Кіото.

Третя глава присвячена характеристикам істинної реальності, даної нам у чистому досвіді. Нісіда намагається дати в ній відповідь на питання “якими є насправді факти чистого досвіду?”. Критикуючи інтелектуалізм та волюнтаризм у психології, японський філософ доводить, що в чистому досвіді немає поділу на знання, почуття та воління – це лише три аспекти, притаманні усім феноменам свідомості. Істинна реальність у такому сенсі не знає також поділу на суб’єкт та об’єкт, тож Нісіда доходить висновку, що цілісне сприйняття реальності має включати як об’єктивне (знання), так і суб’єктивне (почуття та волю). Так сприймають світ поети та діти, так сприймали його стародавні греки. Цікаво, що Нісіда тут не згадує світосприйняття стародавніх японців, яке зберегла традиція синто. Можна припустити, що причина цього у свого роду комплексі меншовартості, який склався в японців у добу Мейдзі; з іншого боку, можливо, Нісіда не хотів, щоб його сприйняли за націоналіста.

Переклад зроблено за виданням [西田 2001]. Як і в попередніх публікаціях, коли Нісіда не вказує рік видання, на яке покликається, у примітках ми орієнтувалися на видання, що могли бути доступні йому в часи написання книги.

* * *

Частина ІІ. Реальність

Глава 1. Вихідний пункт дослідження

Філософські погляди на світ і людське життя, які стверджують, що світ – ось такий-то, а людське життя – ось таке-то, тісно пов’язані з практичними вимогами моральності та релігії, які вказують, як люди мають поводитися і де вони можуть знайти душевний спокій. Людина не може задовольнитися інтелектуальними переконаннями та практичними потребами, що суперечать одне одному. Наприклад, людина, яка має високі духовні потреби, не може задовольнитися матеріалізмом,

а людина, яка вірить у матеріалізм, завжди має сумніви щодо високих духовних потреб. У засаді істина одна. Істина, що міститься в знанні, має бути безпосередньо практичною істиною, а практична істина має бути безпосередньо істиною, що міститься в знанні. Людина, яка глибоко мислить, щира людина неодмінно прагне узгодженості між знанням і практичною цариною почуттів та волі. Перед тим як замислюватися над питаннями, що ми маємо робити і в чому маємо знайти душевний спокій², нам треба спочатку прояснити, який є дійсний стан речей щодо всесвіту та людського життя³ та що таке істинна реальність.

Філософія та релігія найбільш узгоджені в індійській релігійно-філософській традиції. У ній знання – це добро, а облуда – зло. Фундаментальна реальність всесвіту – це Брагман (Brahman), який є нашою душею⁴, а саме Атманом (Atman). У тому, щоб знати, що Брагман – це і є Атман, і полягає секрет філософії та релігії. Християнство спершу було цілковито практичним, але, йдучи, попри все, назустріч вимогам людської душі, яка шукає задоволення у знанні, у середні віки врешті розвинулася християнська філософія. У китайській етиці⁵ філософський аспект був дуже слабозвинений, але, починаючи з доби Сун, китайська думка значною мірою набула філософського спрямування⁶. Ці факти свідчать, що в підвалинах людської душі є глибока потреба єдності знання з почуттями й волею. Якщо подивитися на розвиток європейської думки, то в античній філософії, починаючи із Сократа й Платона, дидактичні цілі були головними. У модерну епоху знання швидко пішло вперед, і водночас це ускладнило досягнення єдності інтелектуального та емоційно-вольового аспектів, отож обидва ці аспекти дедалі більше розходяться у своєму розвитку. Проте це не відповідає фундаментальній потребі людської душі.

Зараз, якщо намагатися зрозуміти істинну реальність і пізнати справжній вигляд всесвіту й людського життя, треба, сумніваючись в усьому, у чому тільки можна, відкинути всі штучні припущення і, коли сумнівів більше не залишиться, вирушати вперед на основі безпосереднього знання. З погляду нашого здорового глузду, ми думаємо, що речі існують у зовнішньому світі відокремлено від свідомості і що за свідомістю стоїть щось, що називається душею, яка виконує різні функції. Ця думка становить основу поведінки всіх людей. Проте незалежне існування матерії та душі є припущенням, зробленим на основі вимог нашого мислення, але воно залишає багато місця для сумніву. Крім того, наука побудована на певному гіпотетичному знанні й не ставить за мету найглибше пояснення реальності. А в царині філософії, яка таку мету ставить, також чимало таких, що недостатньо критично налаштовані й будують своє мислення на загальноприйнятих припущеннях і не мають глибоких сумнівів.

Незалежне існування розуму й матерії загалом вважають інтуїтивним фактом, але, якщо спробувати трохи поміркувати, стає зрозуміло, що це зовсім не так. Що таке стіл, який стоїть переді мною зараз? Його колір та форма – це відчуття ока; відчуття опору, коли я його торкаюся, – це відчуття руки. Навіть форма, розмір, положення, рух речі, які ми сприймаємо інтуїтивно, не є об'єктивним станом речі як такої. Інтуїтивно сприймати річ як таку поза нашою свідомістю жодним чином неможливо. Це так само стосується й нашої душі як такої. Те, що ми знаємо, – це діяльність знання, відчуття і воління, а не душа як така. Те, про що ми думаємо як про єдине “я”, що функціонує постійно, з погляду психології є не більш ніж тяглість однакових сприйнятів та відчуттів; і речі, і душа, які ми сприймаємо як інтуїтивні факти, – це всього лише незмінні комбінації схожих феноменів свідомості. Ми віримо в існування розуму й матерії як таких завдяки вимогам закону причинності. А от чи можемо ми припустити існування поза межами свідомості на основі цього закону – це питання, яке треба дослідити насамперед.

Що таке безпосереднє знання, яке ніяк неможливо піддавати сумніву? Це лише знання фактів нашого інтуїтивного досвіду, себто феноменів свідомості. Нинішній

феномен свідомості і те, що ми його усвідомлюємо, тотожні, їх неможливо розділити на суб'єкт та об'єкт. Між фактом і пізнанням немає щонайменшої шпаринки. Справді, тут не може бути жодних сумнівів. Звісно, коли ми судимо про феномен свідомості або згадуємо його, ми інколи помиляємося. Але тоді це вже не інтуїція, а логічне міркування. Пізніша свідомість і попередня свідомість є різними феноменами свідомості; інтуїція – не оцінка оригінальної свідомості пізнішою, а просто знання фактів саме такими, якими вони є. Помиляємося ми чи ні, тут питати безглуздо. Такий інтуїтивний досвід є основою, на якій слід побудувати все наше знання.

Коли філософія звільняється від усіх усталених припущень і знову шукає твердий ґрунт, вона завжди звертається до такого безпосереднього знання. Бекон на світанку модерної філософії узяв досвід за основу усього знання, а Декарт узяв за основу твердження “Я мислю, отже, я існую” (*cogito ergo sum*) і вважав за істину усе, що так само ясне. Проте досвід у Бекона був не чистим досвідом, а досвідом, який супроводжувало догматичне твердження, начебто ми здатні за його допомогою інтуїтивно сприймати факти поза межами свідомості. А коли Декарт каже “Я мислю, отже, я існую”, це вже не факт безпосереднього досвіду, бо він уже робить висновок “я існую”. Ба більше, вважати, що ясне мислення може знати ноумен речі, – це догма. У філософії після Канта це припущення неможливо вважати за безсумнівну істину. Отже, те, що я тут називаю безпосереднім знанням, це лише те, що можна визнати як інтуїтивні факти, відкинувши всі подібні догматичні твердження (авжеж, якщо вважати, як твердять усі історики філософії, починаючи з Гегеля, що Декартове “Я мислю, отже, я існую” – не висновок, а вияв інтуїтивної впевненості в єдності реальності та мислення, тоді це однаково з моїм вихідним пунктом).

Є люди, які замість того, щоб брати за вихідний пункт усього знання інтуїцію фактів у свідомості, тобто факти безпосереднього досвіду, вважають мислення за найбільш певний стандарт. Ці люди проводять розрізнення між сутністю речі та її зовнішнім аспектом, видимістю⁷, і кажуть, що факти, інтуїтивно пережиті нами на досвіді, є зовнішнім аспектом і що лише завдяки мисленнєвій діяльності можна з'ясувати сутність речі. Авжеж, і в повсякденному розумінні та в науці інтуїтивний досвід не відкидають цілковито, але деякі різновиди досвідних фактів вважають істинними, а інші – хибними. Наприклад, Сонце, Місяць та інші світила здаються доволі маленькими, хоча насправді вони величезні; здається, що вони рухаються, хоча насправді рухається Земля. Проте такі думки виникають з того, що робляться висновки щодо досвідних фактів, які постали за одних умов, на підставі досвідних фактів, які постали за інших умов. За власних умов кожен факт незаперечний. Чому ж один з них істинний, а інший – хибний? Такі думки з'являються, бо дотик, як порівняти з іншими чуттями, універсальний і на практиці найважливіший, і тому те, що сприймається через чуття дотику⁸, вважається справжнім аспектом речей, але, якщо трохи поміркувати, стає ясно, що тут бракує послідовності. Філософи однієї зі шкіл, навпаки, стверджують, що досвідні факти загалом відображають зовнішній аспект речі, а її сутність можна пізнати лише за допомогою мислення. Проте навіть якщо ми припустимо існування суперемпіричної реальності, недосяжної для нашого досвіду, то як таке можна пізнати за допомогою мислення? Наша мисленнєва діяльність також відбувається у свідомості, є різновидом феноменів свідомості, і цього ніхто не може заперечити. Якщо припустити, що факти нашого досвіду не дають змоги пізнати ноуменальний аспект речі, тоді й мислення, яке є таким самим феноменом, також не може їх пізнати. Дехто сприймає універсальність та потребу мислення за стандарт пізнання істинної реальності, але ці якості, врешті, є різновидами відчуття, інтуїтивно сприйнятого нами в нашій власній свідомості, вони також є фактами свідомості.

Погляд, що все чуттєве пізнання вводить в оману й лише завдяки мисленню можна пізнати істинний аспект речей, починається з елейської школи і досягає своєї вершини у Платона. У модерній філософії представники школи Декарта вірять, що істинний аспект реальності можна пізнати за допомогою ясного мислення.

Мислення й інтуїцію вважають цілковито відмінними видами діяльності, але коли їх розглянули просто як факти свідомості, виявилось, що це той самий вид діяльності. Вважають, що інтуїція й досвід є чисто пасивними видами діяльності, у яких ми сприймаємо окремі речі без зв'язку з іншими речами, а мислення, натомість, – як активну діяльність, яка порівнює речі, оцінює їх і визначає їхні зв'язки, проте на практиці у функціонуванні свідомості не існує жодної цілковито пасивної діяльності. Інтуїція – це безпосереднє судження. Коли я стверджував вище, що інтуїція – це вихідний пункт знання, вільний від довільних припущень, я мав на увазі саме це.

Те, що вище названо інтуїцією, є не тільки активністю сприйняття. В основі мислення завжди лежить певний об'єднувальний чинник⁹. Його треба пізнати інтуїтивно. Судження постає з аналізу цієї інтуїції.

Глава 2. Єдина реальність – це феномени свідомості

Якщо спиратися на безпосереднє знання, не роблячи жодних припущень, то реальність – це лише феномени нашої свідомості, тобто факти безпосереднього досвіду. Будь-яке інше поняття реальності – не більш ніж припущення, породжене потребами мислення. Нічого й казати, що в мисленнєвій діяльності, яка не виходить за рамки феноменів свідомості, нема містичної здатності інтуїтивно сприймати реальність по той бік досвіду, і припущення щодо неї, врешті, це абстрактні поняття, сформульовані в такий спосіб, щоб мислення могло систематично організувати факти безпосереднього досвіду.

Максимально критичне мислення, яке відкидає всі довільні припущення і починає з найбільш певного, безпосереднього знання, і мислення, яке припускає існування реальності за межами фактів безпосереднього досвіду, жодним чином не сумісні. Навіть такі великі філософи, як Локк та Кант, не уникнули суперечності між цими двома підходами. Я маю намір відкинути будь-яку гіпотетичну думку й строго дотримуватися першого з них. Якщо зазирнути в історію філософії, гадаю, що такі мислителі, як Берклі та Фіхте, також дотримувалися цього підходу.

Зазвичай феномен нашої свідомості розглядають як одне з явищ, які супроводжують нервову систему тварини в матеріальному світі. Але, якщо трохи поміркувати, стане зрозуміло, що найбільш безпосередні для нас, первинні факти – це феномени свідомості, а не матеріальні феномени. Наше тіло також лише частка феноменів нашої власної свідомості. Не свідомість перебуває в тілі, а, навпаки, тіло – у свідомості. Сказати, що феномени свідомості супроводжують стимуляцію нервових центрів, означає лише, що один різновид феноменів свідомості неодмінно трапляється разом з іншим. Якщо припустити, що ми можемо безпосередньо знати феномени у власному мозку, то зв'язок між феноменами свідомості та стимуляцією мозкових центрів є тотожним зв'язку між тим, що вухо чує як звук, а рука відчуває як вібрацію струни.

Ми гадаємо, що існує два типи досвідних фактів – феномени свідомості та феномени матерії, – але насправді є лише один. А саме існують лише феномени свідомості. Те, що називається матеріальними феноменами, – це лише абстракції від феноменів свідомості, які мають незмінні зв'язки між собою і є спільними для всіх людей.

Зазвичай думають, що за межами свідомості існує незалежний від неї ноумен речі, яка має фіксовані якості, і що феномен свідомості – це тільки феномен, що виникає на основі цього ноумена. Але якою є ця незалежна фіксована річ поза свідомістю?

Строго кажучи, неможливо уявити якості речі самої по собі, цілковито відокремленої від свідомості. Усе, що ми можемо сказати, – що існує дещо непізнаване, яке за певних умов породжує певний феномен. Власне, ми це уявляємо через вимоги нашого мислення. Чому мислення має припускати існування такої речі? Лише тому, що схожі феномени свідомості завжди з'являються в певній комбінації. Це і є справжнє значення того, що ми називаємо “річчю”. З погляду чистого досвіду, незмінна комбінація феноменів свідомості – це фундаментальний факт, а існування речі – це просто припущення, зроблене заради пояснення.

Так звані матеріалісти вважають існування речей безсумнівним самоочевидним фактом, і, відштовхуючись від цього, вони намагаються пояснити й духовні феномени. Проте, якщо трохи поміркувати, ми бачимо, що такий підхід ставить віз перед коня.

Якщо строго помислити з позиції чистого досвіду, поза феноменами нашої свідомості немає незалежних, самодостатніх фактів; як казав Берклі, насправді бути – значить бути пізнаним (*esse = percipi*). Наш світ складається з фактів, які є феноменами свідомості. Усі різноманітні філософські та наукові теорії є всього лише поясненнями цих фактів.

Я побоююся, що тут може виникнути непорозуміння щодо феноменів свідомості. Можуть подумати, що вираз “феномени свідомості” означає, що існує лише дух, відокремлений від матерії. Насправді моя ідея полягає в тому, що істинну реальність не можна назвати ані феноменом свідомості, ані матеріальним феноменом. Навіть твердження Берклі “бути – значить бути сприйнятим” не відповідає моїм поглядам. Безпосередня реальність – не щось пасивне, це незалежна, самодостатня активність. Тож краще сказати: “Бути – значить діяти”. Сказане вище при глибоких роздумах має неодмінно привести нас до висновку, який, на перший погляд, не лише надзвичайно суперечить здоровому глузду – коли ми намагаємося за його допомогою пояснити феномени всесвіту, то стикаємося з різними складними питаннями. Проте я вважаю, що багато з них породжені не так строгим дотриманням позиції, що ґрунтується на чистому досвіді, як догматичними судженнями, які до цієї позиції додають.

Одна з таких проблем – якщо ми розглядаємо як реальність лише феномени свідомості, то чи не веде це до погляду, наче весь світ – це лише наші ідеї, тобто чи не впадаємо ми в соліпсизм? А якщо не так, якщо свідомості кожного з нас – це незалежні одна від одної реальності, то як можна пояснити зв'язок між ними? Але те, що свідомість неодмінно має бути чієюсь свідомістю, означає просто, що у свідомості має бути єдність. Думка, що понад свідомістю має бути її власник, – це, ясна річ, догматичне твердження. Проте активність цієї єдності, тобто апперцепція, утворивши центр подібних ідей і почуттів, який об'єднує свідомість, і те, що утворює сферу єдності свідомості, з погляду чистого досвіду, не можуть створити абсолютної відмінності між мною та іншим. Якщо в індивідуальній свідомості ми можемо вважати, що вчорашня свідомість є незалежною від сьогоднішньої свідомості, й водночас це та сама свідомість, оскільки вони обидві належать до тієї самої системи, тоді ми можемо побачити такий самий зв'язок між власною свідомістю та свідомістю іншого.

Весь зміст нашої думки й почуттів є універсальним. Навіть через тисячі років або тисячі рі¹⁰ думки й почуття можуть бути спільними. Наприклад, математичний принцип є однаковим, хто б коли б і де б не мислив його. Тому велика людина впливає на багатьох людей, об'єднує їх і завдяки спільному з ними духу має над ними владу. Тоді дух цих людей можна розглядати як єдиний.

Наступна проблема, яка викликає труднощі інтерпретації, коли ми вважаємо феномени свідомості за єдину реальність, така: якщо розглядати феномени свідомості не як фіксовані речі, а як безперервний ряд постійно змінних подій, тоді звідки ці феномени з'являються й куди йдуть? Проте ця проблема також постає через закон

причинності, який твердить, що між речами неодмінно має бути причинно-наслідковий зв'язок, тож перед тим, як обмірковувати зазначену проблему, спочатку треба докладно розглянути вимоги закону причинності. Зазвичай думають, що закон причинності безпосередньо вимагає існування поза феноменом фіксованої речі самої по собі, але це помилка. Точне значення закону причинності, як казав Г'юм, полягає в тому, що коли з'являється певний феномен, то перед ним неодмінно існує інший феномен, і це не вимагає існування якоїсь речі понад цим феноменом. Те, що один феномен породжує інший, не означає, що наступний феномен включений у попередній, ані того, що витягається щось приховане десь зовні. Це означає просто, що коли наявні достатні умови, себто причина, неодмінно виникає певний феномен, тобто наслідок. Коли умови ще не склалися повністю, феномен, який їх супроводжує, тобто наслідок, ніде не існує. Наприклад, до того, як від удару каменя виник вогонь, цього вогню ніде не існувало. Чи, можливо, існує сила, яка його породжує? Проте, як було сказано раніше, і сила, і річ – це припущення, зроблене заради пояснення; безпосередньо ми знаємо лише те, що є певний феномен, цілковито відмінний від вогню. Те, що певний феномен супроводжує інший, це безпосередньо нам даний фундаментальний факт, і навпаки, вимоги закону причинності базуються на цьому факті. З іншого боку, думка, що цей факт і закон причинності суперечать один одному, походить від хибного тлумачення цього закону.

Закон причинності – це звичка мислення, яка походить від змін у феноменах нашої свідомості, і це стає зрозуміло, коли ми намагаємося пояснити весь всесвіт за допомогою цього закону й одразу впадаємо в самозаперечення. Закон причинності вимагає, щоб у світу був початок. Але, якщо встановити десь цей початок, закон причинності знову шукатиме його причину, тобто сам покаже свою власну недосконалість.

Насамкінець додам одне слово про твердження закону причинності, що буття не виникає з нічого. Хоч у звичайному сенсі “ніщо” означає брак речей, та якщо подивитися з погляду інтуїції, у якій знищено відмінність між суб'єктом і об'єктом, то все-таки існує свідомість “ніщо”. “Ніщо” не просто слово: якщо надати йому конкретного значення, то, з одного боку, воно вказує на нестачу певних якостей, а з іншого боку, на наявність деяких позитивних якостей (наприклад, з погляду психології чорний колір є різновидом відчуття). Тому якщо можна подумати, що в матеріальному світі буття виникає з “ніщо”, то як факт свідомості “ніщо” є не справжнім “ніщо”, а його можна розглядати як конкретний момент у розгортанні свідомості. У такому разі як у свідомості може виникнути буття з “ніщо”? Свідомість не зазнає кількісних обмежень часу, місця й сили, тож вона непідвладна механічному закону причинності. Ці форми, навпаки, утворюються на основі єдності свідомості. У свідомості все якісне, і в ній дещо одне, наділене прихованою силою¹¹, розгортається саме собою. Свідомість – це те, що Гегель називає “безмежне” (das Unendliche).

З цієї причини можна сказати, що відчуття одного кольору включає необмежені відмінності, тобто, якщо наша свідомість стає більш точною, ми починаємо відчувати безмежні варіації в межах одного кольору. У такий спосіб, можливо, диференціювалися наші нинішні розрізнення у відчутті. Вундт розставляє якості відчуттів у певному порядку (Wundt, Grundriss der Psychologie, §5)¹², і саме через те, що якості відчуттів постають з розділення універсальної сутності, первинно єдиної, і може, вважаю, існувати така система.

Глава 3. Справжній вигляд реальності

Якою є безпосередня реальність до того, як ми додали хитрощі мислення? Тобто якими є насправді факти чистого досвіду? Тоді ще немає протиставлення суб'єкта й об'єкта, немає поділу на знання, почуття та воління; є лише незалежна й самодостатня чиста активність.

Психологи-інтелектуалісти розглядають відчуття та ідеї як неодмінні елементи феноменів психіки і вважають, що всі феномени психіки утворені завдяки їхньому поєднанню. Якщо так мислити, то факт чистого досвіду слід назвати найбільш пасивним станом свідомості, тобто відчуттям. Але такий підхід плутає результати академічного аналізу з фактами безпосереднього досвіду. У фактах нашого безпосереднього досвіду не існує чистого відчуття. Те, що ми називаємо чистим відчуттям, це вже просте сприйняття. Але сприйняття, яким би простим воно не було, зовсім не є пасивним, воно неодмінно включає активні, себто конструктивні, елементи (це очевидно, коли ми розглядаємо приклади просторового сприйняття). Якщо дійти до складних видів пізнавальної діяльності, як-от асоціації чи то мислення, то цей аспект стає ще яснішим – хоча зазвичай кажуть, що асоціація є пасивною, проте напрям з'єднання ідей в асоціації визначений не тільки обставинами зовнішнього світу, а й внутрішніми якостями свідомості. Між асоціацією та мисленням різниця лише у ступені. Від початку феномени нашої свідомості поділяють на знання, почуття та волю лише для наукової зручності; на практиці таких трьох видів феноменів не існує, усі феномени свідомості мають ці три аспекти (наприклад, хоча наукове дослідження називають чисто інтелектуальною діяльністю, воно ніколи не може існувати окремо від почуттів і волі). Проте з цих трьох аспектів найбільш фундаментальною формою свідомості є воля. Як твердять психологи-волютаристи, наша свідомість завжди активна: вона починається з імпульсу і закінчується волею. Найбільш безпосередні для нас феномени свідомості, якими б простими вони не були, набувають форми волі. А саме слід сказати, що воля є фактом чистого досвіду.

У минулому психологія була переважно інтелектуалістичною, а нещодавно поступово посилювався волютаризм. Такі, як Вундт, є його чільними представниками. Свідомість, якою б простою вона не була, неодмінно є структурованою. Контрасти змісту є однією з неодмінних умов її утворення. Якби існувала справді проста свідомість, вона була б несвідомою.

У чистому досвіді мислення, почуття та воління все ще нерозділені, існує лише єдина активність, так само і протиставлення суб'єкта та об'єкта ще немає. Протиставлення суб'єкта та об'єкта виникає з потреб мислення, тож воно не є фактом безпосереднього досвіду. У безпосередньому досвіді є лише незалежний, самодостатній факт, без суб'єкта, який бачить, без об'єкта, якого бачать. Точно так само, як ми в захваті від прекрасної музики забуваємо самих себе й усе навколо і всесвіт стає одним гучним і чистим звуком, у цю мить являє себе так звана істинна реальність. Думка, що це вібрація повітря або що я сам це слухаю, з'являється завдяки тому, що ми, облишивши цей істинний вигляд реальності, рефлексивно мислимо, і тому в цей час ми вже відлучені від істинної реальності.

Зазвичай думають, що суб'єкт і об'єкт є окремими незалежними реальностями і завдяки їхній активності народжуються феномени свідомості. Внаслідок цього вважають, що є дві реальності – дух і матерія, а це цілковита помилка. Суб'єкт і об'єкт означають різницю у способах розглядати єдиний факт, розділення духу та матерії також походить від цього, це не розділення фактів як таких. Квітка, дана як факт, це аж ніяк не чисто матеріальна квітка, про яку говорять науковці; це чарівна квітка, наділена кольором, формою та ароматом. Гейне, дивлячись тихої ночі на зірки, назвав їх золотими цвяхами в лазурному небі¹³; астроном, певне, насміявся б із цього як із марення поета, проте, можливо, у цьому вірші, навпаки, і виявляється справжній вигляд зірок.

У такій самостійній, самодостатній істинній реальності, де ще немає поділу на суб'єкт і об'єкт, знання, почуття і воля є єдиним цілим. Істинна реальність не є об'єктом холодного пізнання, яким її зазвичай вважають. Вона постала з наших почуттів і волі. А саме вона не просто існує, вона має сенс. Тому, якби з цього реального світу видалили б наші почуття і волю, це був би вже не конкретний факт, а

абстрактне поняття. Світу, про який говорять фізики, насправді не існує – так само, як лінії, яка не має ширини, або площини, яка не має товщини. З такого погляду митець краще осягає справжній характер реальності, аніж учений. В усе, що ми бачимо й чуємо, включена наша індивідуальність. Хоч ми й кажемо “така сама свідомість”, насправді вона зовсім не є тотожною. Наприклад, якщо на ту саму корову подивляться селянин, зоолог і митець, то ментальний образ у кожного з них буде різний. Той самий пейзаж, залежно від власного настрою, може видаватися ясним і гарним або похмурим і сумним. Буддизм вчить, що цей світ, залежно від нашого настрою, може стати як раєм, так і пеклом; інакше кажучи, наш світ будується на основі наших почуттів і волі. Скільки б ми не казали про об’єктивний світ, який є предметом чистого знання, він не може уникнути цих зв’язків.

Вважають, що світ, яким його бачить наука, є найбільш об’єктивним, у ньому не має міститися жодних елементів почуттів та волі. Проте засади науки постали з потреб практики боротьби за виживання, а це погляд, аж ніяк не відділений від вимог почуттів і волі. Як каже Єрузалем, думку, що існує сила, яка творить різноманітні активності зовнішнього світу, – а це є фундаментальним принципом наукового підходу, – треба розглядати як створену за аналогією з власною волею (Jerusalem, Einleitung in die Philosophie, 6. Aufl. §27)¹⁴. Тому стародавні пояснення всього суцього були антропоморфними, а сучасні наукові пояснення розвинулися з них.

Ми вважаємо поділ на суб’єкт та об’єкт фундаментальним і з огляду на це до знання включаємо лише об’єктивні елементи, а почуття й волю розглядаємо як цілковито індивідуальні суб’єктивні події. Ця думка є помилковою вже в базових припущеннях. Але навіть якщо припустити, що феномени народжуються зі взаємодії суб’єкта та об’єкта, тоді й зміст знання – колір, форма тощо – є суб’єктивним, якщо подивитися суб’єктивно, й індивідуальним, якщо подивитися індивідуально. Натомість якщо вважати, що в зовнішньому світі існують якості, з яких виникають почуття й воля, то вони мають об’єктивну основу і розглядати їх як цілковито індивідуальні буде помилкою. Ми можемо розуміти почуття й волю одне одного й співчувати одне одному. Тобто почуття й воля включають надіндивідуальні елементи.

Ми думаємо, що воля та почуття, як-от радість, гнів, любов, бажання тощо, виникають тому, що є індивіди, тому почуття й воля є чисто індивідуальними. Але не люди мають почуття й волю, а почуття й воля створюють індивідуум, почуття й воля – це факти чистого досвіду.

Антропоморфне пояснення всього суцього є способом пояснення стародавніх людей, ще й сьогодні до нього вдаються невинні діти. Так звані науковці можуть з нього сміятися – авжеж, цей спосіб пояснення дитячий, – та, якщо подивитися з іншого боку, це правдивий спосіб пояснення реальності. Науковий спосіб пояснення схиляється лише до одного аспекту – знання. У цілісному способі пояснення реальності треба задовольнити вимоги пізнання й водночас не ігнорувати вимоги почуттів і волі.

Для греків уся природа була живою. Грім був виявом гніву бога Зевса, що перебував на вершині гори Олімп, а в голосі зозулі звучала прадавня образа Філомели (див. Schiller, Die Götter Griechenlands)¹⁵. В очах природних греків виявився справжній сенс дійсного як він є. Сьогодні мистецтво, релігія, філософія намагаються виявити цей справжній сенс.

¹ Ми використовуємо українську транслітерацію японських слів М. Федоришина, подовження голосних для спрощення не позначаємо. Ієрогліфічне написання наведено лише там,

де це важливо з огляду на тему дослідження. Японські імена наводимо відповідно до прийнятого в Японії порядку: спочатку прізвище, потім ім'я.

² Очевидний натяк на три основні питання філософії за Кантом: “що я можу знати?”, “на що я можу сподіватися?”, “що я маю робити?”.

³ В оригіналі 天地人生, що можна також розуміти як тріаду Небо – Земля – Людина у східноазійській традиції.

⁴ Тут і нижче ми перекладаємо 心 (дослівно “серце”) як “душа”.

⁵ На позначення західного поняття “етика” в Японії був використаний термін 道德, дослівно “Дао і Де”. Ймовірно, Нісіда, називаючи традиційну китайську думку цим словом, розумів його ширше, ніж ми розуміємо етику, а саме як вчення про Дао і Де. На користь цього припущення свідчить той факт, що його сучасник Конісі Масутаро витлумачив назву “Дао де цзін” як “Трактат про моральність” [Капранов 2023, 38].

⁶ Йдеться про неоконфуціанство доби Сун (960–1275), чільними представниками якого є брати Чень та Чжу Сі.

⁷ В оригіналі – 真相 “істинний аспект” та 仮相 “несправжній аспект”.

⁸ Масао Абе припускає, що тут помилка друку: має бути “чуття зору” [Nishida 1990, 40].

⁹ 統一的或者, дослівно “дещо об’єднувальне” (див.: [Нісіда 2022, 208]).

¹⁰ Рі – японська міра відстані, дорівнює 3,927 км.

¹¹ “Дещо одне, наділене прихованою силою” – в оригіналі 潛勢の一者.

¹² Див.: [Wundt 1902, 38–39].

¹³ Ймовірно, йдеться про вірш Гейне “Вночі в каюті”:

“Dein Arm ist kurz, und der Himmel ist weit,
Und die Sterne droben sind festgenagelt,
Mit goldnen Nägeln” [Heine 1895, 231].

Український переклад Дмитра Загула:

“Рука твоя куца, а небо високе,
а ті зорі пришпилено міцно вгорі
золотими гвіздками” [Гайне 1930, 101].

¹⁴ Див.: [Jerusalem 1913, 110–147]. Вільгельм Єрузалем (1854–1923) – австрійський філософ єврейського походження, послідовник В. Вундта і В. Джеймса, переклав німецькою “Прагматизм” Джеймса. Цитована праця Єрузалема (перше видання 1899 р.) була перекладена кількома мовами, зокрема і японською (1913). У 1910–1912 рр. Нісіда рекомендував її студентам як підручник [Yusa 2002, 120]. Нісіда покликається на шосте видання, яке вийшло 1913 р., тобто після виходу першого видання “Дослідження блага”. Можливо, це покликання додане пізніше або тут помилка, і він користувався більш раннім виданням.

¹⁵ “Wo jezt nur, wie unsre Weisen sagen,
seelenlos ein Feuerball sich dreht,
lenkte damals seinen goldnen Wagen
Helios in stiller Majestät.

(...)

Jener Lorbeer wand sich einst um Hilfe,
Tantals Tochter schweigt in diesem Stein,
Syrinx Klage tönt’ aus jenem Schilfe,
Philomelens Schmerz in diesem Hayn” [Schiller 1877, 38].

Український переклад Миколи Лукаша:

“Де тепер, як вірить астроному,
Мертва куля крутиться в імлі,
Там колись у повозі сяйному
Геліос вклонявсь синам землі.

(...)

В камені жила дочка Тантала,
Крилась Дафна в лаврових вінках,
Філомела в гаї щебетала,
Німфи лебеділи в комишах...” [Шіллер 1967, 109–110].

Згідно з грецькими міфами, Філомела перетворилася на соловейка або ластівку, а не на зозулю. Проте в Японії соловейки не водяться, а спів зозулі традиційно вважають дуже гарним.

ЛІТЕРАТУРА

- Гайне Г. **Вибрані твори**. Т. I. Харків – Київ, 1930.
- Капранов С. В. “Дао де цзін” на Заході у XVIII–XIX ст.: місіонери, науковці та езотерики // **“Орієнталістська парадигма” у дослідженні східних філософій: XIX – перша половина XX ст.** Київ, 2023. DOI: <https://doi.org/10.15407/978-966-00-1875-4>
- Нісіда К. Дослідження блага. Частина I, глава 1 / Переклад з японської, вступна стаття та коментарі С. В. Капранова // **Східний світ**, 2022, № 3. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2022.03.204>
- Нісіда К. Дослідження блага. Частина I, глава 2–4 / Переклад з японської, вступна стаття та коментарі С. В. Капранова // **Східний світ**, 2023, № 3. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2023.03.179>
- Шіллер Ф. **Лірика** / Пер. з німецької М. Лукаш. Київ, 1967.
- Heine H. **Buch der Lieder**. Hamburg, 1895.
- Jerusalem W. **Einleitung in die Philosophie**. Fünfte und sechste Auflage. Wien und Leipzig, 1913.
- Nishida K. **An Inquiry into the Good** / Translated by Masao Abe and Christopher Ives. New Haven and London, 1990.
- Schiller F. **Werke**. Erster Band. Stuttgart und Leipzig, 1877.
- Wundt W. **Grundriss der Psychologie**. Leipzig, 1902.
- Yusa M. **Zen & Philosophy: An Intellectual Biography of Nishida Kitaro**. Honolulu, 2002. 西田幾多郎。善の研究。東京, 2001.

REFERENCES

- Haine H. (1930), *Vybrani tvory*, Vol. I, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, Kharkiv and Kyiv. (In Ukrainian).
- Kapranov S. V. (2023), “‘Dao de tszin’ na Zakhodi u XVIII–XIX st.: misionery, naukovtsi ta ezoteryky”, in “*Orientalistska paradyhma*” u doslidzhenni skhidnykh filosofii: XIX – persha polovyna XX st., Naukova dumka, Kyiv, pp. 18–56. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/978-966-00-1875-4>
- Nisida K. (2022), “Doslidzhennya blaha. Chastyna I, hlava 1”, *Pereklad z yapons’koyi, vstupna stattya ta komentari S. V. Kapranova, Shidnij svit*, No. 3, pp. 204–212. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2022.03.204>
- Nisida K. (2023), “Doslidzhennya blaha. Chastyna I, hlava 2–4”, *Pereklad z yapons’koyi, vstupna stattya ta komentari S. V. Kapranova, Shidnij svit*, No. 3, pp. 179–195. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2023.03.179>
- Shiller F. (1967), *Liryka*, Transl. from German by M. Lukash, Dnipro, Kyiv. (In Ukrainian).
- Heine H. (1895), *Buch der Lieder*, Hoffmann und Campe, Hamburg.
- Jerusalem W. (1913), *Einleitung in die Philosophie*, Fünfte und sechste Auflage, Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig.
- Nishida K. (1990), *An Inquiry into the Good*, Translated by Masao Abe and Christopher Ives, Yale University Press, New Haven and London.
- Schiller F. (1877), *Werke*, Erster Band, Druck und Verlag von Eduard Hallberger, Stuttgart und Leipzig.
- Wundt W. (1902), *Grundriss der Psychologie*, Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig.
- Yusa M. (2002), *Zen & Philosophy: An Intellectual Biography of Nishida Kitaro*, University of Hawai’i Press, Honolulu.
- Nishida K. (2001), *Zen no kenkyū*, Iwanami shoten, Tokyo. (In Japanese).

K. Nisida

Дослідження блага. Частина II, глави 1–3 /

Переклад з японської, вступна стаття та коментарі С. В. Капранова

У цій публікації представлено український переклад глав 1–3 другої частини праці “Дзен-но кенкю” (“Дослідження блага”) Нісіди Кітаро – визначного японського філософа XX ст., основоположника сучасної японської філософії. У другій частині праці Нісіда розглядає поняття реальності з погляду своєї теорії чистого досвіду (це поняття було впроваджене й докладно роз’яснене в першій частині). Перша глава називається “Вихідний пункт

дослідження”. У ній сформульовано вихідну позицію, яка полягає в тому, щоб відкинути все, що можна поставити під сумнів, та почати з безсумнівного – з інтуїції, тобто безпосереднього знання, яке розкривається в чистому досвіді. Змістом цього знання є феномени свідомості. З огляду на це Нісіда заперечує дуалізм духу та матерії, а також критикує думку, ніби істинну реальність можливо пізнати за допомогою мислення. Друга глава називається “Єдина реальність – це феномени свідомості”. У ній автор критикує матеріалізм та соліпсизм. Крім того, у ній виділено три основні проблеми: це проблема існування свідомості іншого, проблема причинно-наслідкового зв’язку та проблема виникнення буття з “ніщо”. Слід зазначити, що тут вперше в “Дослідженні блага” розглядається поняття “ніщо”, яке надалі стало центральним поняттям філософії Нісиди. Третя глава називається “Справжній вигляд реальності”. Вона присвячена характеристикам істинної реальності, даної нам у чистому досвіді. Насамперед тут піддано критиці інтелектуалізм та волюнтаризм у психології. Нісіда доводить, що в чистому досвіді немає поділу на знання, почуття та воління. Ці три аспекти притаманні усім феноменам свідомості. Крім того, істинна реальність не знає також поділу на суб’єкт та об’єкт. Нісіда доходить висновку, що цілісне сприйняття реальності має включати як об’єктивне (знання), так і суб’єктивне (почуття та волю). Насамкінець розглянуто світосприйняття стародавніх греків як приклад цілісного сприйняття реальності.

Ключові слова: Кіотська школа; Нісіда Кітаро; чистий досвід; Японія; японська філософія

Переклад надійшов до редакції 20.09.2023